

Davidson, Donald: Centrality of Truth. In *The Nature of Truth (if any)*. Peregrin, Jar. ed., Proceedings of the International Colloquium, Prague, September 17-20, 1996, Praha: Filosofia 1997, s. 3-14.

Ústřednost (Centrality of) pravdy

Ačkoli tradičně patří pojem pravdy mezi nejdůležitější náměty filosofických rozprav, byla v našem století tato tradice mnoha filosofy, ale také historiky, literárními kritiky, literárními teoretiky a dalšími, vážně zpochybněna. Mám za to, že v důsledku různých lákavě vypadajících omylů a přehmatů. V tomto článku uvedu několik příčin, proč byla pravda v myslích mnoha lidí zbavena svého lesku, nebo proč byla přinejmenším odsunuta na méně významné místo, a následně uvedu, proč by měl být restaurován pojem pravdy v klíčové roli, kterou hraje v našem porozumění světu a v myslích jednajících lidí.

Dříve než začnu ukazovat, jak bylo cenné zbavit pravdu domnělých zásluh, poukážu, že pravda bývala prezentována jako něco většího než je, že bývala vybavována mocí, kterou nemá. V době, kdy ještě nebyla zřetelná dělící linie mezi filosofií a vědou, bylo pro filosofy přirozené nárokovat si roli prostředníků při získávání toho, co pravda nabízí. Soustředění se na epistemologii, zejména takovou, jež si klade nárok na ospravedlnění nejhlubšího základu vědění, vyprovokovala zpochybnitelný dojem, že filosofie je místem, kde se dají hledat poslední a nejzákladnější pravdy, v nichž všechny ostatní pravdy záleží bez ohledu, zda se jedná o pravdy vědecké, morální, zdravého rozumu atd. Platónova záměna abstraktních univerzálií za entity vyjadřující nejvyšší hodnoty měla za následek záměnu pravdy za ony nejvýznamnější pravdy. Že jde o záměnu je zjevné, povšimneme-li si (stejně jako později i sám Platón), že pouze dokonalý exemplář univerzálie nebo formy je tou formou samou. Tedy pouze kruhovost (univerzálie nebo pojmu) je dokonale kruhová, pouze pojem ruky je dokonalou rukou, pouze pravda sama je úplně pravdivá.

Zde před námi vyvstává hluboké nedorozumění, kategoriální chyba, a postup tím směrem byl nepochybně odsouzen k nezdaru. Pravda není objekt a proto nemůže být pravdivá; pravda je pojem, a je srozumitelně přisuzována věcem jako jsou věty, promluvy, přesvědčení a propozice, entity mající propoziční obsah. Je chybou si myslet, že jestliže někdo hledá, aby porozuměl *pojmu pravdy*, nutně se pokouší objevit důležité obecné *pravdy* o spravedlnosti nebo o základech fyziky. Chyba prosakuje až k myšlence, že nám teorie pravdy musí nějakým způsobem a ve vsí obecnosti říci, co je pravdivé, nebo alespoň, jak objevovat pravdy.

Není se co divit, že tohle vyvolalo reakci! Filosofie slibovala mnohem víc, než na co stačila, nebo i než na co by kterákoli jiná disciplína mohla stačit. Jak reagoval Nietzsche je známé. Jiným způsobem, ale v podstatě taktéž zareagovali američtí pragmatici. Například Dewey naprosto správně nepřijal myšlenku, že by kdy filosofové byli zasvěcováni do nějakých zvláštních nebo fundamentálních druhů pravd, bez nichž by věda nemohla doufat v pokrok. Doplnil však tuto poctivou zdrženlivost absurdní

teorií pojmu pravdy. Když se posmíval okázalosti přednostního přístupu k pravdě, pocítoval potřebu útočit na klasický pojem jako takový. Útok ve stylu doby vzal na sebe podobu přesvědčivé redefinice. Protože slovo „Pravda“ má auru něčeho cenného, účelem triku přesvědčivých definic je redefinovat ji jako něco, co považujete za „něco schopného vést“ („something to steer by“ - steer - vyklestit nebo řídit, řídit se, vést hovor, uvést, zavést, přivést, dirigovat, mít namířeno, směřovat atd. ve slovníku nemohu nalézt spojení steer by), což je Rortyho fráze. Dewey tedy prohlašoval, že přesvědčení nebo teorie je pravdivá tehdy a jen tehdy, když prosazuje to, co je lidským zájmem.¹

Nepomohlo by uvádět přehled zřejmých námitek proti tomuto názoru, neboť jak jeho zastánci tak jeho kritikové je dobře znají. Zastánci si libují v konfliktu se zdravým rozumem,² kritikové se nafukují zpozdilou radostí, když si povšimnou nerelevantní rétoriky. Mnohem zajímavější je ptát se, proč Dewey a jiní - Rorty zahrnuje do Deweyovy společnosti Jamese, Nietzscheho, Foucaulta a sebe - propagují tézi tak zřejmě opačnou k názoru, že pravda je pojem zajímavý z filosofického hlediska. Přemýšlím o čtyřech souvisejících důvodech.

Podle Rortyho Dewey „souhlasil s Nietzsche, že tradiční pojetí Pravdy jako korespondence s vnitřní povahou Reality, je pozůstatkem ideje o podřízení se Vůli Boha“. Pravda jako korespondence s realitou se zdá být tou ideou, bez níž je lépe se obejít, zejména jestliže jako v uvedeném citátu, jsou „pravda“ a „realita“ zvýznamněny psaním velkých počátečních písmen. Myšlenka korespondence není ani tak špatná jako prázdná, ale je záslužná kvůli předpokladu, že něco není pravdivé jednoduše proto, že je tomu věřeno, dokonce i jestliže tomu věří všichni. Je ale problematické, je-li v ní vysvětlující síla. Pojetí korespondence by bylo užitečné, kdybychom byli schopni *instruktivním* způsobem říci, který fakt nebo která část reality činí tu kterou větu pravdivou. To se nikomu nepodařilo. Jestliže se například ptáme, co způsobuje, že je pravdivá věta „měsíc je vzdálen čtvrt milionu mil“, jediná odpověď, na kterou připadneme, je, že je to fakt, že měsíc je vzdálen čtvrt milionu mil. A co horšího, jestliže se pokusíme nabídnout seriózní sémantiku pro referenci k faktům, shledáme, že přejdou do jednoho, že o nich nelze pojednat jednotlivě. Důkaz tohoto tvrzení je podán Alonzem Churchem, který byl inspirován Frege. Church v tom vidí důvod, proč Frege měl za to, že všechny pravdivé věty pojmenovávají stejnou věc, kterou nazýval Pravda. Kurt Gödel úplně nezávisle předložil v podstatě

¹ Mnohé z toho, co zde i předešle říkám o pragmaticích, je inspirováno Rortyho názorem (Rorty 1966) na práci Alana Ryana (Ryan 1996). Rorty píše:

Abyste brali tradiční pojetí Pravdy vážně, musíte víc než souhlasit, že některá přesvědčení jsou pravdivá a některá nepravdivá ... Musíte souhlasit s Cloughtem, že „naše duše je posílena, když ví/ že ačkoli zahynu, Pravda je taková.“ Musí vám jít proti srsti tvrzení Williama Jamese, že „ideje ... se stávají pravdivé právě jen potud, pokud nám pomáhají vejít do uspokojivých vztahů s jinými částmi naší zkušenost“. Musíte být pohoršeni, když Ryan (přesně parafrázující Deweye) říká, že „nazývat tvrzení „pravdivé“ neznamená víc než říkat, že je dobré k usměrnění naší praxe“.

Ryan nepřijímá myšlenku, že co je užitečné, je nutně pravdivé, ale to „vyvrací mého (Rortyho) pragmatika. Jak jsem řekl ... veškerou pohnutkou pragmatismu je přestat rozlišovat mezi užitečným způsobem vyjadřování a pravdou.“

² Tak Rorty v konečné oslavě pragmatického postoje k pravdě říká, že je „ne-soutěživý, neboť přestože jsou nesladitelná, [mohou být] přesvědčení zdůvodnitelně nazývána „pravdivá“ (Rorty 1996, s. 8). Člověk si ovšem může představit okolnosti, za nichž by mohlo být zdůvodnitelné to říci (například mělo-li by se zabránit souboji), ale bylo by zdůvodnitelné, nebo dokonce možné si *myslet*, že nesladitelná přesvědčení jsou pravdivá?

stejný důkaz, když tvrdil, že to byl právě respekt k tomuto způsobu myšlení, jež přivedl Russella k objevu teorie deskripcí (Neale, 1995). Ať už je historie odpovídajícího argumentu (který je dnes často nazýván „Slingshot=argument praku“) jakákoli, musíme, jak se domnívám, přijmout, co z toho plyne. Žádné zajímavé ani vhodné entity - které by vysvětlily, vztáhneme-li je nějak k větám, proč ty pravdivé jsou pravdivé a ty nepravdivé jsou nepravdivé - nemáme k dispozici. Proto je dobré být skeptický, pokud jde o důležitost korespondenční teorie pravdy.

Pokud je „pravda“ psána s velkým písmenem na počátku, je možná přirozené si myslet, že existuje jediný způsob, jak popisovat věci a vystihovat jejich esenciální podstatu, a tedy že existuje „interpretace světa, která vystihuje jeho pravdivost“, jak to nazývá Rorty, či popis „Reality jaká je Sama o Sobě“. Žádná taková jedinečná „interpretace“ nebo deskripce ovšem neexistuje jak v tom jednom či více jazycích, které každý známe, dokonce ani v žádném možném jazyce vůbec. Nebo bychom možná měli říci, že je to ideál, který nikdo z nás neumí naplnit. Na tom však málo záleží, to přece neodradí žádného vnímavého obránce objektivitu připisování pravdy jednotlivým promluvám nebo přesvědčením, a proto i kdybychom se zdrželi Dokonalého Popisu Reality, neměli bychom žádný důvod přijmout tézi, že neexistuje ani „dokonce v principu“ rozdíl mezi přesvědčeními, která jsou pravdivá a těmi, která jsou „pouze schopná vést (to steer by)“ (Rorty 1966, s. 7).

Napadají nás stále účinnější úvahy ve prospěch poněkud krotčí, ale zřetelně rozpoznatelné verze pragmatické teorie pravdy. Rorty ji představuje veřejnému fóru, když připisuje Deweyovi myšlenku, že korespondenční teorie nic nepřidává k „obvyklému, všednodennímu, omylnému způsobu oddělování ... něčeho pravdivého od něčeho nepravdivého“. Co je nepochybně pravdivé bylo kdysi dávno ukázáno Platónem v dialogu *Theaitétos*: pravdivé nepřichází označeno „značkou, jež by je odlišila od nepravdivého, nemá nic takového jako je datum v rohu nějaké fotografie. To nejlepší, co lze udělat, je test, experiment, srovnání, a v každém případě s pozornou myslí. Ale bez ohledu na to, jak dlouhou dobu a jak dobře budeme my a nadcházející generace v tomto úsilí pokračovat, budeme opakovaně osamělí se svými omylnými přesvědčeními. Známe mnoho a budeme znát ještě více. Nikdy ale nebudeme vědět jistě, které z věcí, o jejichž pravdě jsme přesvědčeni, jsou skutečně pravdivé. Nelze-li rozpoznat, zda jsme k něčemu dospěli, pak nemá žádný smysl činit z pravdy cíl. Pravda není hodnotou, „usilovné hledání pravdy“ postrádá smysl, pokud je jejím výsledkem, nepochybně cenným, pouhé zvýšení důvěryhodnosti našich přesvědčení shromažďováním dalších evidencí nebo překontrolováním našich kalkulací.

Z faktu, že nikdy nebudeme schopni říci, která z našich přesvědčení jsou objektivně pravdivá, pragmatici vyvozují, že můžeme směle ztotožnit naše nejlépe prozkoumané, nejúspěšnější si vedoucí přesvědčení s těmi pravdivými, a vzdát se myšlenky na objektivitu. (Pravda je objektivní, jestliže pravda přesvědčení nebo věty je nezávislá na tom, zda je potvrzena veškerou evidencí, zda je všemi zúčastněnými zastávána, nebo zda „je schopná vést“.) Jenže tady si můžeme vybrat. Namísto toho, abychom se vzdali tradičního názoru, že pravda je objektivní, můžeme se vzdát názoru, který je také tradiční (na němž pragmatici lpí) že pravda je normou, něčím, oč je třeba usilovat. Já souhlasím

s pragmatiky, že nemůžeme konzistentně přijmout obojí, pravdu jako něco objektivního a pravdu jako něco, o čem je třeba usilovat. Domnívám se ale, že to lepší, co by mohli udělat, by bylo, přidat se k názoru, že pravda je to objektivní, z čeho ale není třeba dělat účel.³

Na rozdíl od Rortyho někteří současní pragmatici zavrhlí beznadějnou myšlenku, že přesvědčení je pravdivé, jen když nám pomáhá se orientovat v životě, a rovněž o něco méně nerozumný, ale stále ještě chybný názor, že pravda není odlišná od toho, co je možná prakticky nejlépe epistemicky použitelná. Ale druzí filosofové, kteří se sami pragmatiky nenazývají, jsou rozkolísaní v závěsu opodstatněných reakcí namířených proti znevažujícím (inflated) nebo na omylu založeným teoriím pravdy. Zřetelně se rýsující tendence, již se staly součástí, je nyní možná hlavním proudem filosofických úvah o pojmu pravdy. Zástava, pod níž tito stoupeni zavržení falešného pozlátka kráčí, je *deflacionismus*. Myšlenka společná různým druhům deflacionismu je, že pravda, ačkoli pojem legitimní, je v podstatě triviální, a proto nestojí za obrovské úsilí, které jí věnují metafyzikové. Deflacionismus čerpá sílu ze dvou zdrojů. První, mohutný, je do značné míry ospravedlnitelný zklamáním vyvolaným pokusy definovat nebo i jinými způsoby explikovat pojem [pravdy]. Možná nejznámější a nejbezprostředněji přitažlivá definice tvrdí, že promluva (nebo přesvědčení) je pravdivá(é) tehdy a jen tehdy, když koresponduje s fakty, nebo realitou, nebo s tím, jak se věci mají. Již jsem jednou vysvětlil, proč si myslím, že korespondenční teorie postrádají vysvětlující obsah.

Koherenční definice nebo „teorie“ jsou přitažlivé z hlediska teorie vědění, nikoli pro vysvětlení pravdy. Neboť zatímco je zřejmé, že pouze konzistentní množina přesvědčení by mohla obsahovat pouze pravdivá přesvědčení, není opodstatněný předpoklad, že by každá konzistentní množina přesvědčení obsahovala pouze pravdy. Otevřeně epistemické teorie [teorie pravdy vycházející z teorie vědění] mají své zdatné přívržence: mám na mysli zejména Michaela Dummeta a Hilary Putnama, kteří s drobnými modifikacemi tvrdí, že pravda je zaručená tvrditelnost. Respektuji tuto myšlenku z téhož důvodu, z něhož respektuji blízké příbuzné pragmatické teorie, protože vztahují pravdu k lidským postojům jako jsou přesvědčení, záměry a touhy, a já se domnívám, že se tudy musí ubírat každý úplný popis pravdy. Ale jejich způsob vyjádření toho vztahu nemůže být správný. Neboť buďto jsou podmínky pro zaručenou tvrditelnost tak silné, že zahrnují pravdu samu, a v tomto případě je popis kruhový, nebo se kruhovosti vyhýbají tím, že činí podmínky explicitní a pak vyjde najevo, že plně zaručené tvrzení může být nepravdivé.

Co je tedy špatné na deflacionismu? Proč bychom neměli přijmout názor, že pravda je tak mělká jak se zdá na to poukazovat korespondenční teorie? V uplynulých letech na sebe vzal deflacionismus mnoho podob. Frank Ramsey, jasnozřivý v tolika oblastech, byl jedním z prvních, kdo se pokusil

³ Kuriozně Rorty zřetelně argumentuje, že pravda není normou a že v principu není žádný rozdíl mezi tím, co je pravdivé a co je zdůvodněné. „Pragmatici myslí, že jestliže něco nepůsobí rozdíl v praxi, pak by to nemělo působit rozdíl ani ve filosofii. Toto přesvědčení je činí podezřavé vůči tomu, jak filosofové zdůrazňují rozdíl mezi zdůvodněním a pravdou.“ (Rorty 1995, s. 281). Není-li zde žádný rozdíl, je pravda identická s tím, co je zdůvodněno; ale Rorty tvrdí, že se toho dá mnoho říci o zdůvodňování, ale jen málo o pravdě. Jestliže je, jak se zdá být správné, legitimní normou chtít být zdůvodněn, ale nehledat pravdu, pak mezi tím musí být velký rozdíl.

poukázat že, jak říká, „neexistuje žádný zvláštní problém pravdy ale pouze lingvistický zmatek“ (Ramsey, 1990, s.38). Argumentuje tak, že poukáže, že „Je pravda, že César byl zavražděn“ neznámá nic více než „César byl zavražděn“: v tomto kontextu, „je pravda, že“ působí jednoduše jako dvojitá negace, větná spojka, která zobrazuje pravdivé věty na pravdivé a nepravdivé na nepravdivé; odhlédne-li se od zdůraznění a mnohomluvnosti, nepřidává toto větné spojení nic k tomu, co chceme říci. Ramsey se domnívá totéž v případě větných spojení jako „To je fakt, že“. Naproti tomu si Ramsey mnohem jasněji než jiní povšiml, že tímto způsobem nelze eliminovat pravdivostní predikát ve větách jako „Má vždycky pravdu“, tj. „Cokoli řekne, je pravdivé“. Zde se zdá být pravdivostní predikát nepostradatelný. Ramsey činí problematický (a neuskutečnitelný) návrh, aby byl i v těchto případech pravdivostní predikát vyloučen; musíme přiznat, že co si předsevzal, nedokázal. Ani nedokázal, že problém pravdy je pouhý lingvistický zmatek. (Záměna užití a zmínění znemožňuje, abychom si byli jisti, co měl Ramsey na mysli, ale lze se domnívat, že kdyby mohl zkoumat déle, dostal by se velmi blízko k místu, kam došel Tarski.)

Ramseyův deflacionistický pokus na rozdíl od většiny takových pokusů závisel na tom, že za primární nositele pravdy jsou považovány propozice. Nedávno oživil Paul Horwich to, co bychom mohli nazvat propoziční deflacionismus (Horwich, 1990). Horwich neproklamuje tezi, že pojem pravdy se dá vyloučit, ale že je triviální. Upozorňuje, že věty jako „Propozice, že César byl zavražděn je pravdivá, tehdy a jen tehdy, když byl César zavražděn“ je jistě pravdivá, a že takové věty přesně specifikují okolnosti, za nichž je každá vyjádřitelná propozice pravdivá. Následně tvrdí, že totalita takových vět zajišťuje nekonečnou axiomatizaci pojmu pravdy (nařídí vyloučit věty, jež vedou ke kontradikci). Horwich připouští, že to neposkytuje explicitní definici pojmu pravdy. Zvláště není potřebné použít pojem pravdy k vysvětlení pojmů významu a přesvědčení, neboť ty mohou být explikovány jiným způsobem. Jak bude za okamžik jasné, nepřijímám poslední tvrzení. To ale nevadí, neboť se domnívám, že nerozumíme Horwichovu axioma-schematu nebo jeho zvláštním axiomům, jež jsou jeho instancemi. Problém se týká sémantické analýzy vět jako „Propozice, že César byl zavražděn je pravdivá tehdy a jen tehdy, když César byl zavražděn“. Predikát „je pravdivá“ vyžaduje singulární termín jako subjekt; subjekt je proto „propozice, že César byl zavražděn“. Podle všeho jmenuje nebo referuje k propozici. Pak ale jaká je role věty „César byl zavražděn“ v tomto singulárním termu nebo deskripci? Jediná přijatelná odpověď je, že slova „propozice, že“ jsou funkčním vyjádřením, které zobrazuje cokoli následující věta jmenuje do propozice. V tom případě musí být referujícím termem sama věta. Jsme-li Fregovci, řekneme, že jmenuje pravdivostní hodnotu. Podle této hypotézy je ten axiom přímočarou tautologií, a nevysvětluje nic (neboť slova „propozice, že“ jednoduše zobrazují pravdivostní hodnotu na sebe).⁴ Alternativou je, že při svém prvním výskytu ta věta pojmenovává některou zajímavější entitu. Ale pak nerozumíme axiomu, neboť věta „César byl

⁴ Za tento návrh vděčím Burtu Drebenovi.

zavražděn“ je jednou užita jako jméno nějaké zajímavé entity a jednou jako obyčejná věta, a nedovedeme si představit, jak naložit s touto dvojnáčetností v seriozní sémantice.

Horwich tvrdí, že Quine a Tarski jsou také deflacionisté. Ale jsou skutečně? Očividně může být v tomto smyslu uváděn Quine. Opakovaně hovořil o tom, co nazýval diskvotačním aspektem pravdy, který ovšem aplikoval na věty a nikoli propozice. Pravdivostní predikát použitý na věty je diskvotační v následujícím smyslu: Věta jako „Sníh je bílý“ je pravdivá“ je vždy ekvivalentní výsledku diskvotace věty a odstranění pravdivostního predikátu; ekvivalent je v tomto případě „Sníh je bílý“. Zde je jasně vidět, jak můžeme eliminovat pravdivostní predikát za příznivých okolností. Quine ovšem ví, že jsou kontexty, u nichž tento manévr pravdivostní predikát neodstraní. Nicméně totalita vět jako „Sníh je bílý“ je pravda tehdy a jen tehdy, když sníh je bílý“ vyčerpává extenzi pravdivostního predikátu pro určitý speciální jazyk, jak zdůrazňoval Tarski, a každá taková věta nám přesně říká, za jakých podmínek je citovaná věta pravdivá.

Diskvotace nicméně nemůže předstírat, že podává úplný popis pojmu pravdy, neboť pracuje pouze ve speciálním případě, kdy metajazyk obsahuje objektový jazyk. Ale ani objektový jazyk ani metajazyk nemohou obsahovat svůj vlastní pravdivostní predikát. Jinými slovy, pojem, který chceme vysvětlit je vyloučen z výrazu každého konzistentního jazyka, v němž diskvotace pracuje. Řečeno ještě jinak: chceme-li vědět, za jakých podmínek je věta obsahující pravdivostní predikát pravdivá, nemůžeme použít predikát diskvotačním způsobem. Diskvotace nepodává celý obsah pojmu pravdy.

Při nejlepším tedy diskvotace poskytuje rozsah pravdivostního predikátu pro jednotlivé jazyky; ptáme-li se, co takové predikáty mají společného, diskvotace nemůže odpovědět. Něco podobného je potřebné říci o definicích pravdy Tarského. Tarski ukázal, jak podat explicitní definici pravdy pro jazyk vyhovující jistým podmínkám, ale současně dokázal (za jistých přirozených předpokladů), že žádná obecná definice není možná - obecný pojem mu unikl. Šel přece tak daleko za cokoli implicitního v diskvotaci, což lze bez vyřčení, neboť byl schopen podat vhodné definice pravdy - ve vztahu k určitým jazykům, což diskvotace nemůže. Tarského definice pravdy není triviální, vyjevuje něco hlubokého o jazycích jisté vyjadřovací síly. Jakmile má jazyk ekvivalent v kvantifikační struktuře prvního řádu ale bez rozhodovací procedury, pak neexistuje způsob, jak v něm definovat pravdu, s výjimkou zavedení sofistikovaných verzí reference, kterou Tarski nazval splňování (satisfaction). Tarského splňovače (satisfiers) jsou nekonečné sekvence, které párují proměnné v jazyce s entitami jeho ontologie. K zajímavému použití pojmu satisfakce dochází při charakterizaci sémantických vlastností otevřených vět, nakonec se ukáže, že uzavřená věta je pravdivá tehdy a jen tehdy, když splňuje (satisfied) nějakou sekvenci. To může znamenat, že zde máme co do činění s korespondenční teorií, ale byla by to fregovská teorie, neboť každá sekvence vyhovuje každé pravdivé větě. Ačkoli to nebyl Tarského záměr, dalo by se říci, že Tarski zde nepřímou potvrdil Fregův sligshot argument (argument praku).

Musíme přiznat, že Tarského práce nedá spát těm, kdo by rádi oživil korespondenční teorii, ani nepodporuje deflacionistickou pozici. Uvážíme-li jak neuspokojivé se alternativy zdají být, měli

bychom přesto spočinout na obsahu naplněného opravdovým vzhledem do povahy pravdy, který nám poskytl Tarski? Nemyslím si to, neboť případnější by byl údiv, že jde o tak jednoduchý pojem, který jak Tarski uvádí, lze definovat pro každý z množství správně se chovajících jazyků. Tarski se ovšem ten pojem nepokouší definovat, přestože název jeho slavné eseje zní „Pojem pravdy ve formalizovaných jazycích“ („Der Wahrheitsbegriff ...“) (Tarski 1956). Z různých poznámek v této i jiných pracích vychází najevo, že Tarski předpokládá, že se jedná o jediný pojem, dokonce i když nemůže být definován. To připadá zřejmě nejen skrze jeho výslovné přesvědčení, že se jeho práce přímo vztahuje na „klasický“ pojem pravdy, jímž se filosofové vždy zabývali, ale také vzhledem k jeho kritériu úspěšnosti projektu definování pravdy pro určité jazyka. Toto (neformální) kritérium vyžaduje, aby definice zahrnovala jako teorémy všechny věty tvaru

s je pravdivé- v - L tehdy a jen tehdy, když p

kde s je deskripce libovolné věty z L a p je překlad této věty do jazyka definujícího predikát „pravdivý- v - L “. Zřejmě nelze poznat, že ten predikát je pravdivým predikátem, pokud jsme ještě neuchopili (nedefinovali) obecný pojem pravdy. Je též pozoruhodné, že Tarski spojuje pojem pravdy s překladem: to je podstatné, protože jazyk, pro který má být pravda definována, nemůže být oním jazykem, který obsahuje definici pravdivostního predikátu.

To mne přivádí k pozitivní myšlence: když všechny definice obecného pojmu selžou a nezdá se, že by nějaká stručná parafráze zachytila, co je na pojmu důležité nebo zajímavé, proč si přece někteří z nás nepřestávají myslet, že je to něco zajímavého a důležitého? Jeden z důvodů je, že je to spojeno s významem. Jde o spojení, které použil Tarski, neboť překládání je úspěšné jen tehdy, když zachovává pravdu, a tradičním účelem překladu je zachovávat význam. Ale do jaké míry závisí význam na pravdě?

Téměř každý souhlasí, že přinejmenším některé věty mají hodnotu pravda nebo nepravda, a že u takových vět můžeme mluvit o pravdivostních podmínkách. Ale deflacionisté i jiní mají tendenci pochybovat, zda tato skutečnost má co do činění s významem vět. Často se říká, že význam má co do činění s podmínkou, která jej odůvodňuje, nebo s náležitým užitím věty, která něco tvrdí; obecně má význam spíše co do činění s tím, jak jsou věty užity, než s jejich pravdivostními podmínkami. Zde pocítuji dvojí nedorozumění. Zaprvé je pravdivostní podmíněnost a ovlivnění významu užitím něco, co spolu soupeří. Člověk může legitimně diskutovat o tvrzení, že Tarského typová definice pravdy může sloužit jako teorie významu. Myslím, že může, když jí správně porozumíme, ale to není to, co zde obhajují. Domnívám se, že je zřejmé, že někdo, kdo ví, za jakých podmínek by byla věta pravdivá, té větě rozumí, a jestliže má věta pravdivostní hodnotu (je pravdivá, nepravdivá nebo možná ani taková ani taková) pak někdo, kdo neví, za jakých podmínek by byla pravdivá, jí nerozumí. Toto jednoduché tvrzení nevyklučuje náhled na význam, který tvrdí, že věty něco znamenají podle toho, jak jsou užity; může to být tak, že jsou užity podle toho, jaké mají pravdivostní podmínky a mají pravdivostní podmínky, jaké přísluší tomu, jak jsou užity.

Zkoumejme tedy ideu, že užití určuje význam. Něco je užito, jestliže to vyhovuje (satisfy), nebo by to vyhovovalo hodnotě, nebo to realizuje, anebo by to realizovalo záměr. Záměry, které řeči vyjadřujeme, tedy odkazují na užití, k němuž přimějeme jazyk. Pomysleme ale jak mnoho záměrů je vpleteno do jedné promluvy! Záměrně pohybuje ústa a jazykem. Děláme to se záměrem vyloudit jisté zvuky. Děláme to téměř vždy se záměrem vyloudit zvuky, které budou našimi posluchači interpretovány jistým způsobem. Děláme to se záměrem vytvořit promluvu jisté síly - síly tvrzení, nebo tázání nebo oklamání, nebo zmatení někoho, nebo získání informace; seznam možností je doslova nekonečný. A dokonce ani to nestačí. Ptáme se, když chceme znát cestu do města a chceme to vědět, protože chceme koupit prasátko, které ... atd. Pro každý z těchto záměrů můžeme také použít slovo „zamýšlet“. Zamýšlíme dělat zvuky, zamýšlíme klást otázku, zamýšlíme koupit prasátko. O kterém z těchto užití si můžeme myslet, že nese významy slov nebo vět? Přijatelnou odpovědí je, že záměr proslovit zvuky, které budou interpretovány jistým způsobem. Interpretovány jak? Interpretovány ovšem jako mající význam, který máme na mysli. Pomocí výměny slov s jinými lidmi se dovídáme, jak budou výrazy pravděpodobně interpretovány a použijeme je za zdůvodnitelného předpokladu, že na to máme právo. Ale toto užití nepomáhá vysvětlit význam, protože je to užití, které závisí na faktu, že věříme, že tato slova mají vhodný význam.

Od Wittgensteina známe historii stavitele a jeho pomocníka: „Blok!“ „Deska!“ (Wittgenstein 1953). To má ilustrovat spojení mezi užitím (přimět pomocníka přinést blok, desku) a významem („Přines blok“, „Přines desku“). To je v pořádku, chceme-li mít odvahu pohlížet na taková užití jako na klíč k významu. Je blahodárné být upomenut, že slova neznamenaí nic, vyjma když hrají roli v lidských záležitostech, neboť jsou to právě tyto záležitosti, jež obdařují slova tím významem, který mají. Ale z této důležité a často zanedbávané skutečnosti neplyne žádná teorie významu. Vždyť jednoslovné věty ve Wittgensteinově příkladu („Přines blok, desku“) by mohly sloužit pro nekonečný počet účelů: vedle výzvy, aby pomocník podal takové objekty by stejná promluva mohla být užita pro pobavení pomocníka (žádná další cihla ani trám nejsou k dispozici), k jeho pozlobení (potrápení), k ilustračnímu příkladu (Wittgensteinovo skutečné použití ve *Filosofických zkoumáních*). Jazyk by nebyl tím užitečným zařízením, kterým je, kdyby každá věta nebyla určena k použití pro přesně jeden účel. Nic nepomůže pokoušet se, aby význam vyklouzl ze „standartního“ užití - žádné takové není. Ani se nelze odvolat na myšlenku, že existuje „konvence“, kterou máme použít, např. že věta „César byl zavražděn“ je informací o příčině Césarovy smrti. Taková konvence neexistuje. Kdyby zde konvence s tímto účinkem byla, bylo by chybou použít jazyk nějakým jiným způsobem - šlo by o přestupek proti konvenci. Ale naše slova udržují své významy přes různorodá použití. To je jejich ctnost.

Je prázdné říkat, že význam je užití, pokud neupřesníme, jaké užití máme na mysli, avšak pokud je přece upřesníme, způsobem, který pomůže s významem, shledáme, že se pohybuje v kruhu. Můžeme ale sami od sebe udělat víc než registrovat, jak je jazyk použit? Předtím než dostaneme ideu pravdy nebo omylu, před příchodem pojmů nebo propozičních myšlenek, existuje rudimentární

komunikace spočívající v tom, že prostě objevíme, že vydávání zvuků nese ovoce. Křik je prvním přiblížením k jazyku, když křik shledáme schopným dát nám tu či onu formu úlevy nebo zadostiučinění. Specifičtější zvuky, ať už napodobené či nikoli, jsou rychle spojovány se specifičtějšími akty vůle. Zde by bylo užítí významem, kdyby už bylo možné mluvit o něčem jako je záměr a význam. Další velký pokrok je učiněn, povšimne-li si dítě, že druzí také vydávají rozličné zvuky právě když má i dítě zkušenost, jež vyvolává jeho chuť zvuky vydávat. Pro dospělého mají tyto zvuky význam asi jako jednoslovné věty. Dospělý pozoruje sám sebe, jak provádí malé ostenzivní vyučování: „jíst“, „červený“, „míč“, „máma“, „mléko“, „ne“. Je získán prostor pro to, co dospělý chápe jako chybu: dítě řekne „blok“, kde je na místě říci deska. Takový projev nemůže být odměněn - podmiňování se stává komplexnější. Jde stále o úplně jednoduchou látku, neboť není třeba ničeho víc než verbální odpovědi směřující k tomu, o čem si učitel myslí, že jsou odpovídající okolnosti a dítě přitom dostatečně často nalézá to, co vyhovuje. V tomto procesu lze jen obtížně vyhmátnout okamžik, kdy dítě počíná mluvit a myslet. Interakce mezi dospělým a dítětem v situaci ostenzivního vyučování, kterou jsem popsal, vytváří nutné podmínky, aby se objevil jazyk a propoziční myšlení, tím že se vytvoří prostor pro úspěch a selhání. Je jasné, že můžeme jen tehdy říci, že dítě *myslí*, že je něco červené, nebo míč, když si samo uvědomuje ten rozdíl. Dítě si myslí, že něco je červené nebo míč tehdy a jen tehdy, je-li si v jistém smyslu vědomo, že omyl je možný. Jedná se o klasifikování věcí a může se stát, že něco je dáno do špatné přihrádky.

Je obtížné zdůrazňovat velikost kroku od vrozené nebo naučené schopnosti reagovat na stimulaci jistého druhu, jež obdařuje pojem vědomím možnosti chyby. Je to krok od reagování na nejbližší stimuly k myšlení vzdálenějších objektů a událostí, je to krok od pouhé podmíněné odpovědi k tomu, co Wittgenstein nazývá „jednat podle pravidla“. V tomto místě vstupuje pojem pravdy, neboť nemá smysl říkat, že jednat podle schopností je chybné - nikdo nemůže chybovat, jedná-li podle svých schopností, ale může chybovat, jedná-li podle pravidla.

Nyní je třeba se ptát: jak lze smířit fakt, že obecný odkaz, jak je jazyk užít, nemůže být vsazen do teorie významu se současným nárokem, že ostenzivní učení je vstupní branou do jazyka - vždyť je jisté, že učitel používající ostenzi používá jednoslovné věty, které se žák učí? Odpověď spočívá v již zmíněném přenosu. Na počátku neregistruje žák nic víc než spojení mezi objektem nebo situací a zvukem nebo gestikulací. Hodnotu spojení udává učitel nebo prostředí v podobě odměny. Na počátku není slovo, ale zvuk, který je užít. Učitel pozoruje žáka, jak se učí kousku jazyka, jehož význam je již přítomen. Žák si neuvědomuje zda to, co se první osmysluje, ačkoli do té doby bezvýznamné, je význam nebo užítí. V rané fázi ostenzivního učení pro žáka omyl nic neznamena, neboť pro něj neexistuje nic chybného, a kde chyba nic neznamena, tam nemůže být ani pojem ani myšlení. Jakmile pokus a omyl (z pohledu učitele) je nahrazen myšlenkou a přesvědčením, dá se aplikovat pojem pravdy.

Nárok pragmatika, že během učebního procesu se nic nezíská rozlišením mezi úspěchem (poměřovaným učitelovým uznáním nebo tak, že poskytne, co je chtěno) a pravdou, je zřejmě správný.

Toto rozlišení je plodem dalšího vývoje. Není těžké si to v hrubých rysech představit. Ostenzivní učení pracuje v první řadě a nejlépe s celými větami, v praxi často reprezentovanými tím, pro co má zkušený mluvčí jednoduchá jména, podstatná jména, slovesa, přídavná jména a zájmena („máma“, „člověk“, „jít“, „dobrý“, „opatrný“). Dítě, které neovládá nic víc, je ještě pragmatikem. Jakmile je užitá gramatika, mohou být odděleně naučené části poskládány novými způsoby a pravda se oddělí od pouhého užitečného a schváleného. Reference na jména, extenze, predikáty a vlastní kombinatorické prostředky jsou v rukou učitelů a společnosti; nikoli ale pravda.

Věty znamenají to, co činí, z důvodu sémantických vlastností slov a kombinatorických prostředků, které vyjadřují. Nerozuměli byste jediné větě, kdybyste neznali, k čemu je určeno, aby referovala jména a jiné singulární termíny. Ale vědět tohle, znamená vědět, že jsou přítomny prostředky, které pracují ve prospěch pravdy nebo nepravdy. Je tomu tak dokonce i když víme, že termín nereferuje nebo predikát má prázdnou extenzi. Naše porozumění pravdivostním podmínkám je ústřední pro naše porozumění každé větě. Je mnoho důvodů, proč to může uniknout naší pozornosti. První a všeobecný důvod je, že se v normálním chodu konverzace málo staráme, zda je či není věta pravdivá; zřídka se stává, abychom doslova vyslovili, o čem jsme přesvědčeni, že je pravdivé. Náš obvyklý hovor je vyzdoben metaforami, výpustkami, snadno rozpoznatelnou ironií a hyperbolami, nehledě k uklouznutím jazyka, vtípům a malapropismům [trapné záměny slov]. Ale metafoře rozumíme pouze proto, že známe obvyklé významy slov a víme, za jakých podmínek by věta obsahující metaforu byla pravdivá. Existují případy, kdy dospějeme k názoru, že metaforická věta není ani pravdivá ani nepravdivá, například „Zvuk trubky je šarlatový“. Náš názor, že tato věta nemá pravdivostní hodnotu (v případě, že je to náš názor, protože podle Fregeho máme možnost zvolit, že je nepravdivá) je založen na naší schopnosti roztrždit věci podle toho, zda predikace „být šarlatový“ je pro ně pravdivá nebo nepravdivá, a poznání, že zvuk trubky mezi ně nepatří. Pokud se jedná o otázky, ty nemohou být samy o sobě pravdivé nebo nepravdivé, ale odpovědi na ně ano. Skutečně je zřejmé, že člověk nerozumí ano-ne [zjišťovací] otázce, když neví, že existují dvě možné odpovědi, z nichž jedna je pravdivá a druhá nepravdivá. Rozkazovacím větám, pokud vyjadřují příkaz nebo rozkaz, je rozuměno potud, pokud víme, co bude pravda, když budou uposlechnuty. Věty s jmény, které nereferují („Pegas je okřídlený kůň“) mohou nebo nemusí mít podle něčí sémantické teorie pravdivostní hodnotu, ale člověk takové větě rozumí pouze když ví, co by znamenalo, kdyby jméno koně s křídly bylo Pegas.

Větám je rozuměno za podmínky, že člověk má pojem objektivní pravdy. Totéž platí pro vyjádřování za použití vět s propozičními postoji. Je možné být přesvědčen pouze tehdy, když člověk ví, že přesvědčení může být pravdivé nebo nepravdivé. Mohu být přesvědčen, že právě prší, ale to proto, že vím, že zda prší, nebo neprší, nezávisí ani na mém přesvědčení, ani na přesvědčení kohokoli jiného, ani na tom, zda je užitečné o tom být přesvědčen. Záleží na přirozenosti (podstatě) ne na mně, ani na společnosti, ani na celé historii lidské rasy. Na nás je ponecháno, co míníme našimi slovy, ale to je jiná záležitost. Pravda vstupuje do různých postojů různými způsoby. Přejeme si, aby jistý stav věcí byl pravdivý, obáváme se, doufáme nebo pochybujeme, že věci se mají tak nebo onak. Zamýšlíme

učinit pravdou, že máme dobrý spánek. Jsme pyšní, anebo zklamaní, jestliže se přihodilo, že jsme vyhráli druhou cenu. Neboť všechny tyto a mnoho dalších postojů mají propoziční obsah - druh obsahu, který může být vyjádřen větou - mít některý z těchto postojů je nutné, abychom věděli, co by bylo pro korespondující větu pravdou. Bez pochopení pojmu pravdy je nejen jazyk, ale myšlení samo nemožné.

Pravda je důležitá ne proto, že je zvláště cenná nebo užitečná, ačkoli ona jistě je také to i ono, ale protože bychom bez ideje pravdy nebyli ani myslícími bytostmi, ani bychom nechápali, co to znamená být myslící bytostí. Jednou věcí je pokusit se definovat pojem pravdy nebo uchopit její esenci pomocí hutné [všeobsažné] sumarizující fráze, a něco jiného je vystopovat její spojení s jinými pojmy. Přemýšlíme-li o různých pokusných charakterizacích jako o ne více úspěšných než dřívější, zdá se být jejich záměr evidentní. Korespondence, ačkoli jako definice prázdná, zachycuje myšlenku, že pravda závisí na světě jaký je, což by samo stačilo zpochybnit většinu epistemických nebo pragmatických teorií. Na druhé straně je účelem epistemických a pragmatických teorií vztáhnout pojem pravdy k lidským záležitostem jako je jazyk, přesvědčení, myšlení a intencionální aktivita, a právě taková spojení činí pravdu klíčovou pro způsob, jakým mysl uchopuje svět.

Odkazy

- Horwich, Paul. *Truth*. Oxford: Blackwell 1990
- Neale, Stephen: The Philosophical Significance of Gödel's Slingshot, *Mind*, 104 (1995), s. 761-825
- Ramsey, Frank Plumpton: Facts and Propositions, In *Philosophical Papers*, H.D.Mellor, ed. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press 1990
- Rorty, Richard: Is Truth a Goal of Inquiry? Davidson vs. Wright. *The Philosophical Quarterly* 45 (180) (1995), s. 281-300
- Rorty, Richard: Something to Steer by. *London Review of Books*, June 20 (1996), s. 7-8
- Ryan, Alan: The Concept of Truth in Formalised Languages. In *Logic, Semantics, Metamathematics*, J.H.Woodger ed. Oxford University Press 1956
- Tarski, Alfred: The Concept of Truth in Formalized Languages. In *Logic, Semantics, Metamathematics*, ed. J.H.Woodger. Oxford University Press 1956
- Wittgenstein, Ludwig. *Philosophical Investigations*. New York: MacMillan 1953